

Илија Петровић

Нови Сад

О ПОРЕКЛУ БУЊЕВАЦА

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Прича о буњевачком пореклу започеће се речима које је 27. фебруара 1927. године, у Народној скупштини Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, изговорио народни посланик Марко Јурић (1880-1949), Буњевац из Суботице:

“Истина је да се код нас врши насилно похрваћивање Буњеваца и Шокаца од стране хрватских сепаратиста, и то од дана ослобођења, кад су били изаслати из Загреба. Још онда је донио неки хрватски лист да живи у Суботици 80.000 Хрвата који под маџарским режимом нису могли да говоре хрватским језиком. Још онда је то, господо, код нас Буњеваца непријатан утисак учинило и то зато што се ми нигда нисмо осећали Хрватима него Буњевцима.

...Нарочито у последње време повела је међу нама живу акцију за похрваћивање Сељачка странка, да би свој политички положај тамо учврстили. Али пре коју годину на овој говорници, др Крајач (Иван, 1877-1945, хрватски политичар, од 1925. до 1927. године министар трговине у једној влади Николе Пашића и трима владама Николе Узуновића - ИП) овде изјавио и казао да... Хрвати и под Аустро-Угарском монархијом ‘имали смо своју народну државу где смо народним животом живели и културно се развијали’...

И кад су господа браћа Хрвати у оно доба, како видим, живели у својој народној држави, онда су они требали још тада пронаћи тих 80.000 Буњеваца, доћи к њима и казати им да су они Хрвати. Али, они се у то доба ни старали нису, јер нису ни хтели то знати, јер нас нису ни држали за Хрвате. Да су нас онда држали за Хрвате, они би нас још онда пронашли. У свему је, господо, најинтересантније то, да ти хрватски сепаратисти за које се код нас за време Маџара није ни чуло, да су се појавили одмах после ослобођења, да Буњевце похрвате и преко њих и целу Бачку... Али су се, господо, љуто преварили, јер Буњевци, иако су 95% од њих сељаци који нису високо школовани, али су они ипак свесни да за оно што данас имају, могу

захвалити једино српском народу, који је донео своју братску љубав и слободу. То, господо, Буњевци никада неће заборавити српском народу него ће се увек сећати тог великог дела српског народа које је он учинио не само за њих него и за све Јужне Словене”.

Од Јурића, дакле, сазнајемо да хрватске небулозе о сопственој бројности и наводном сопственом територијалном простирању нису од јуче, они су те идеје темељили на замислима Свете Столице, познатије као Ватикан, о ширењу свога утицаја према Истоку. Ако су се после Великог рата задовољавали само својатањем римокатоличких Буњеваца (и Шокаца), пре четврт века века, у жељи да испуне налог онога свехрватскога римокатоличког конгреса из септембра 1900. да до 2000. године све што је у Хрватској буде хрватско, а све што је хрватско буде римокатолично, потрудили су се да, на основу сопствених “знанствених” будалаштина, сва насеља у Бачкој, Барањи и Срему у којима је, било када, да ли на пропутовању, да ли по месту живљења, забележен у неком спису и један једини римокатолик, прогласе хрватским. Већ данас, може се од неких “тек пробуђених” Хрвата чути да се Хрватска простира све до Урала.

Погледајмо шта о таквим хрватским амбицијама сведоче неки непорециви подаци.

Идемо редом:

Званична мађарска државна статистика казује да је у Бачкој 1880. године живело 121.838 Срба и 55.243 Јужна Словена римокатоличке вероисповести, без исказивања по народносној припадности пописаних особа.

Десет година касније, иста та статистика увела је Србе, Буњевце и Шокце у исту пописну групу и тако дошла до укупног броја од 197.104 Србина. Изван те групе остала су свега 1.253 Јужна Словена; биће да су се међу њима нашло и нешто Хрвата.

Буњевци и Шокци су 1900. године изузети из “српске групе” и уписани у рубрику егуга *остали*, без икакве могућности да се у њој препознају, ни онда ни данас. (И тада и раније, Мађари су врло добро знали да Буњевци и Шокци нису Хрвати, а ни Буњевцима и Шокцима није било до тога да себе сврставају у Хрвате за које, на једном месту, читамо да, “кад су се издвајали из српског етничког корпуса... престајали су да буду *народ* и постајали *католици*”).

У последњем угарском попису из 1910. године пописано је 139.412 Срба и свега 927 католика Југословена. Барем што се тиче Срба, али и Буњеваца и Шокаца, тај попис не може се узети као ваљан, пошто су пописивачи имали обавезу да као Мађаре попишу све становнике који знају да на мађарском језику изговоре и једну

једину реч. О томе нам, “под понудом заклетве”, сведоче четворица пописивача у Суботици, све Буњевци - школски надзорник Мијо Мандић (1857-1945), градски рачуновођа Петар Гемер, писар Иван Марцикић и надзорни равнатељ пучке школе Матија Ишпановић -, у изјави датој 24. јануара 1919. године да, “када смо били изаслати били да вршимо попис становника, строг налог добили, да сваки становник који је и нешто знао мађарски, као Мађара уведемо у пописни арак, ма да ни по пореклу, ни по народности нити је он, нити његова породица никад Мађари нису били. Што више десило се многих случајева, да је читава породица као мађарска уведена у пописни арак, премда један део породице ништа није разумео мађарски”.

Припреме за сазив Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи, оне која је 25. новембра 1918. године донела одлуку о присаједињењу тих области Краљевини Србији, биле су лепа прилика да се исфабриковани подаци званичне маџарске статистике о словенским народностима сведу на праву меру. Изборним прогласом, наиме, било је одређено да се посланици за ту скупштину бирају “по општинама, тако, да на сваку хиљаду српских, буњевачких и осталих словенских душа бира по једног посланика. Ако пређе 1000 душа број са 500, бира општина још једног (нпр. на 5450 душа бира 5 посланика, а на 5501 бира 6 посланика)... Колико душа има која општина, исказаће за православне Србе дотична парохиска звања. За Буњевце исказаће Буњевачко-српски Народни одбор у Суботици, колики је број душа по општинама. Број словачких и руских посланика одредиће њихови Народни одбори према броју душа по општинама”.

Хрвати се, видимо, ни у овом Изборном реду не помињу, пошто је њихова цифарска вредност била безначајна.

Кад је Скупштина сазвана, потврђена су пуномоћја за 84 Буњеваца, три Шокаца и свега два Хрвата, што значи да је тада у Бачкој, Банату и Барањи било не више од 84.000 Буњеваца, не више од 3.000 Шокаца и једва нешто више од хиљаду а свакако много мање од 2.000 (две хиљаде) Хрвата.

Недуго затим, у одредници „*Буњевци*“, писаној за *Народну енциклопедију српско-хрватско-словеначку II књига А-З*, Загреб 1925, 294, историчар Душан Ј. Поповић (1894-1985) могао је констатовати да је те године “било Буњеваца и Шокаца у ранијој бачкој и барањској жупанији око 90.000”, чиме потврђује податке о бројном стању буњевачког и шокачког живља установљеном при сазиву Велике народне скупштине.

На самом крају Другог светског рата, Главни народноослободилачки одбор Војводине (ГНООВ), путем свог Одељења за унутрашње послове, под бројем 1040/1945 од 14. маја 1945. године, латиницом, пошто је констатовао да “буњевачке и шокачке народ-

ности не постоје”, наводно хрватско питање (уистину: брозовски налог да се што више Срба “укине”) у Војводини Србској решио је “безуветном” наредбом окружним народно ослободилачким одборима “да све Буњевце и Шокце имадете третирали искључиво као Хрвате без обзира на њихову изјаву”.

Наредбу је потписао Георгије Маринковић (1883-1957), православни свештеник и правник по образовању, отац Софије-Соње Маринковић (1916-1941), револуционара и народног хероја, по ослобођењу Петровграда (Зрењанина), 2. октобра 1944, први председник тамошњег народноослободилачког одбора, од 25. јануара 1945. члан Главног Народноослободилачког одбора Војводине и члан његове Комисије за организационо учвршћивање народних одбора на подручју Срема, Баната, Бачке и Барање, две недеље касније именован за начелника Одељења за унутрашње послове.

Томе и таквом Георгију-Ђорђу Маринковићу заломило се да потпише декрет којим се Буњевци у Војводини Србској “унапређују” у Хрвате. Потпис јесте Маринковићев, али је у свему томе занимљиво то што је новопеченим комунистичким владарима било добро познато колико су православни свештеници поштовани у србском народу, те су водили рачуна да на одређене позиције доведу некога од њих. Наравно, нису то могла бити места марксистичких “идеолога”, али су и у тој власти, као и у свакој другој, постојала места са којих се непосредно може утицати на судбину обичнога света. Једно од таквих места, нарочито то које је запало Георгију-Ђорђу Маринковићу, јесте комесар, или повереник, или начелник, или министар унутрашњих послова, ресор иза кога, макар у мисаоној сфери, стоји *тамница кућа необична*.

КО СУ БУЊЕВЦИ

Све доведе изречено, упућује на обавезу да се одговори ко су, заправо, Буњевци.

Иван Иванић (Бачко Градиште, 1867 - Београд, 1935), дипломата Краљевине Србије и аутор више радова о етничким групама у Србији и њеном суседству, у тексту *О Буњевцима*, Суботица 1894 (слично и у тексту *Буњевци и Шокци*, Београд 1899) пише да “преовлађује мишљење, да су се Буњевци доселили у Угарску из Херцеговине са Буне реке и околине јој и из Далмације... За тачност тога мишљења говоре многи знаци и историјске чињенице, као и народно предање у Буњеваца. Они сами верују да су са Буне реке. Народ пева: ‘Дидови нам из далека / Ондуд гди је Буна река, / Плеће нам је стародавно / Како давно, тако славно!’”

Због тога, сви Буњевци ће рећи “да су пореклом са реке Буне и из Далмације, а ово веровање у самом народу свакако није без свога значаја и вредности при расправљању о пореклу њиховом. И само име ‘Буњевац’, као да је добило корен свој од реке Буне, те означаје... човека отуд са Буне. Сама реч ‘Буњевац’ не означава нити може бити име једног народа, она више означава име једног... провинцијалца, човека из извесне околине, предела, провинције, као што је ‘Сремац, (од провинције Срема), ‘Босанац’ (од државе Босне, која је опет добила име своје од реке Босне). У овом случају је и предео Буна добио име од реке Буне и тако добише људи оданде провинцијално име ‘Буњевац, док им је народносно име српско, пошто су огранак српског стабла. Верујемо, да се никако не може оборити наша тврдња, да име Буњевац никако не означава народност, јер када не би тако било, онда би наука допустила да на овом свету има и босанске и далматинске народности, а то, мислимо, да не би било далеко од апсурда”.

Иванић не одбацује ни теорију неких буњевачких писаца да то име “долази од глагола ‘бунити се’... пошто су Буњевци у својој првој постојбини били осветнички, револуцијони елеменат, који је јуначки устајао против својих угњетача Турака и у свакој прилици часно се бунио против османског господства, коме се касније и у новој отаџбини с оружјем у руци светио за старе ране и неправде”.

Овај потписник уверен је да ставове према буњевачком пореклу треба заснивати на писању Плинија Старијег (*Gaius Plinius Secundus Maior*, 23-79. године по Христу), у делу *Naturalis Historia* (*Познавање природе* - ИП) III, Chap. 25.(21.) - *Liburnia and Illyricum*, и Марина Барлетија (1450, или 1460, или око 1460 -1512. или 1513), у књизи о турској опсади Скадра 1478. године (*De obsidione Scodrensi*, Венеција 1504) преведеној на србски и објављеној у Новом Саду 2018. године.

Најпре неколико речи о записима Барлетијевим *са лица места*, пошто се он налазио међу скадарским браниоцима.

Османлије су од 1443. до 1467. године четири пута безуспешно покушале да освоје Скадар, али су то успеле тек после вишемесечне опсаде започете маја 1478. године. Два месеца касније, под Скадром се појавио и турски султан, Мехмед III Освајач (1432-1451 -1481). У међувремену, многи сељаци из околине већ су се били склонили у Скадар а жене и деца упућени су из града у безбеднија места, многи у Млетке.

Барлети сведочи како то није било обично “склањање” будући да је, чим су стигле вести о Мехмедовом походу, “велико узбуђење завладало градом и скоро га довело у расуло. А онда,

појавила се изненадна помоћ - сеоска младеж (међу којима су били најхрабрији) и чамције који су дошли својим галијама реком Буном (коју познајемо као Бојану - ИП). Заједно су почели да раде на одбрани града, градили су утврђења и куле, поправљајући осматрачнице, те утврђујући све своје позиције”.

Барлети казује и да, “док се град припремао за одбрану, северно од Скадра пламен је захватио поље и планине. Села су била запаљена! Дим је куљао високо ка небу, као знак да је рат неизбежан. Онда је изненада, са свих страна, избила тако велика гунгула, да нико није могао ништа да разуме. Неки су се борили за своје животе, други су били преплављени терором. Пољопривредници су побегли са својих поља, неки су успели да поведу своја стада и ствари до морске обале. Друга група је хитала да упозори Скадрани да су Турци пред прагом, да су опљачкали сви земљу, запалили куће, отели сву стоку, те узели многе у заробљеништво”.

Барлети не одговара на питање шта се десило с онима који су, непосредно пред опсаду, “побегли са својих поља (и) успели да поведу своја стада и ствари до морске обале”. И куд су се са морске обале запутили.

Уз ово питање иде и оно које се тиче разлика у именовању реке која поред Скадра тече из Скадарског језера према мору: Барлети је зове *Boliana*, за Србе то је *Бојана* а Арбанаси (и преводиоци Барлетијево књиге на друге језике) користе име *Буна*.

Ако се зна да досељеници у неку земљу не мењају макротопонимију, већ користе ону коју су затекли, поставља се питање откуд Арбанасима реч *Буна*.

Одговор на ово питање ваља потражити у запису Плинија Старијег да “народ Либурна живи од реке Арсије (*Раише* - ИП) до реке Титијум (*Крке* - ИП). Њему су припадали Ментори, Химани, Енхелеји, Буни и они које Калимах назива Певкетима. Сада све њих обједињено зову Илирцима”. (Павле Шафарик који је стално истицао да су Илири уистину били Срби, у својој *Историји словенског језика и литературе са свим дијалектима* каже “да су разна словенска имена наводили само странци, као Венди, Боеми и за Србе Илири”. Да је тако, казује и назив Илирске дворске депутације у Хабзбуршкој монархији, која се бавила положајем Срба у Трансилванији, Банату и Илирији, србским подручјима у свом територијалном саставу).

Видимо, дакле, да Плиније, као једно од бројних илирских племена помиње Буне (тако у свим преводима, на енглески, француски, руски...), у латинском оригиналу *Bulini*. А Плинијева реч Булини врло је блиска Барлетијевој Болиана, нарочито ако се зна да су

Римљани свој језик стварали, највећим делом под утицајем својих србских суседа (кога то више занима, може завири у књижицу Павла Соларића *Римљани словенствовавши* објављену 1818. у Будиму, а пре две године прилагођену савременом србском језику под насловом *Римљани словенских обележја*), те да на неким србским подручјима глас “о” у првом слогу изговара као “у” (коњ °куњ, нога°нуга, кордон°Кордун). Отуд, од *Болиане* до *Булина* кратак је пут, а *Буна* ни од једне ни од друге није далеко.

То што Плиније смешта Буне до Истре не представља сметњу да на њих наиђемо и на другим странама илирске земље. Јер, извесно је да су се, у потрази за бољим стаништима, поједина илирска (србска) племена, она која помињу стари писци, повремено кретала по илирској земљи, да ли мирно, да ли у сукобу с илирским иноплеменицима. Стога, ваља претпоставити да се илирско (србско) племе које је Плиније познавао као Буне (Булине), неодређено када нашло у данашњој Херцеговини, око реке Буне, дуге девет километара, до увира у Неретву, близу села Буне, неколико километара јужно од Мостара. (На тај крај мисли Иван Иванић када каже да је “покрајинско име ‘Буњевац’ дошло од реке Буне, која је дала име целој покрајини на обалама њеним.... те су по тој области и добили име Буњевци. Са тим именом су већ дошли у Приморје, и од тог времена, па све до данас носе исто име”).

И ваља претпоставити да се, касније, део истога тог племена, спустио у питомији крај, чак до Доње Зете, поред Бојане, реке коју, рекосмо, Барлети именује као *Boliana*. Ту су се зауставили, те су реци чије је име било гласовно слично с оном из ранијег завичаја, али и своме, племенском, почели да тепају - Буна.

Врло је вероватно да се један део тога племена, или мали део његових припадника, није нашао међу онима који су, када је 1478. године почела опсада Скадра, “побегли са својих поља (и) успели да поведу своја стада и ствари до морске обале”, већ је, ко зна због чега, остао у завичају. Неко од њих је, свакако, преживео Мехмедову опсаду Скадра и ту, настављајући да се бави дотадашњим пољопривредним занимањем, дочекао долазак Шиптара, или Арбанаса, или Арнаута. (Ово последње, на турском, значи: “они који се нису вратили” на Сицилију, после 1043. године, када су, у данашњу Арбанију дошли као нека врста помоћне војске побуњеном византијском команданту Георгију Манијакису са Сицилије - и ту остали, пошто није било бродова да их врате на Сицилију, па су их ту Срби прихватили). Од њих су нови досељеници чули да реку *Бојану* зову *Буна* и, како им је то краће име било једноставније за изговор, прихватили су га као “право”. Тако је оно, за њих, и остало до данашњега дана.

А они из племена Буни, односно Буњевци, који су стигли до морске обале, морем су се запутили ка месту новог живљења, северозападније од онога из којег су до Доње Зете стигли њихови преци. Није могло бити друкчије него да и даље, у новим стаништима, после новијих сеоба, сачувају своје племенско име, Буњевци.

И они, наравно, који су касније, највећим делом 1687. године (мада Иванић мисли да их је ту и раније било у мањем броју) настанили на северу Бачке. А Иван Антуновић (1815-1888), римокатолички свештеник, буњевачки родољуб (у Калочи, где је службовао, почео 1870. године да издаје 'Буњевачке и шокачке новине') "убеђен да су Срби у Бачкој староседеоци и како он Буњевце од Срба нигде не двоји, он закључује, да су и они, Буњевци, староседеоци у Бачкој".

Па ће Иван Иванић написати да, "када су дошли у Бачку... називали (су их) католичким Рацима, Расцијанима, односно Србима (званим тако по србској држави Рашки), те их тако називају у документима и аустријске власти. Кад ипак није било потребе, да их нарочито двоје од православних Раца, онда су их просто називали Рацима... Називају их Србима, али и Далматинцима и Илирима... Новији писци свугде их називају Буњевцима, са додатком да су то католички Срби".

* Овај рад је примљен 18. априла 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. маја 2021. године.